

RENATA NOWAKOWSKA-SIUTA (red.), *Edukacja alternatywna na rzecz demokracji w edukacji*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2014, ss. 425

Książka *Edukacja alternatywna na rzecz demokracji w edukacji* jest pokłosiem wymiany poglądów uczestników VII Międzynarodowej Konferencji „Edukacja alternatywna – dylematy teorii i praktyki”, która od wielu lat wpisuje się w cykliczne sesje naukowo-oświatowe zainicjowane przez profesora Bogusława Śliwerskiego. Już sam tytuł wskazuje, że mamy do czynienia z szerokim ujęciem problemu poszukiwania nowych dróg i odnajdywania tych częściowo „zapomnianych” w pedagogice, które mają prowadzić do zmiany współczesnej edukacji. Jest w nim (w tytule) zapowiedź pewnego rodzaju wskazań dla swoistych procesów edukacyjnych, które mają miejsce w palcówkach oświatowych, a których punktem docelowym ma być szeroko rozumiana demokracja, a nawet demokracja partycypacyjna. Sami opiekunowie naukowemu „projektowi” wskazują we wstępie, że „znajdziemy tu zatem cały wachlarz problemów: od zagadnień teorii pedagogicznej do operacjonalizacji teoretycznych zagadnień w szkolnej codzienności, od edukacji formalnej do nieformalnych projektów edukacyjnych, od opisu zależności, w jakie uwikłana jest szkoła, do autonomicznego tworzenia i urzeczywistniania celów kształcenia i wychowania, od ideologicznych postulatów pedeutologicznych do propozycji zmian w przygotowaniu nauczyciela do pracy dydaktycznej i wychowawczej”¹.

Na całość składa się dwadzieścia dziewięć tekstów, podzielonych tematycznie na trzy części: „Teoretyczne i metodologiczne dylematy alternatywności pedagogiki i pedagogii”; „Pedagogika Janusza Korczaka – współczesna recepcja idei a procesy demokratyzacji szkoły”; „Pedagogika alternatywna w praktyce”. Wszystkie zamieszczone artykuły zostały starannie dobrane pod względem spójności tematycznej oraz powiązania wewnątrzrozdziałowego. Poniżej scharakteryzuję poszczególne części, odnosząc się do pojedynczych tekstów.

Zofia Agnieszka Kłakówna: *Czy polska szkoła ma szansę na zmianę?*

W swoim tekście autorka poszukuje odpowiedzi na postawione w tytule pytanie. Odnosi się do charakterystyki współczesnej szkoły, wskazując na jej potoczny

¹ B. Śliwerski, R. Nowakowska-Siuta, w: *Segregacja, integracja, inkluzja*, red. B. Grochmal-Bach, A. Czyż, A. Skoczek, Wydawnictwo WAM, Kraków 2014, s. 8.

odbiór i kształtowany w mediach wizerunek. W sposób subiektywny (i słusznie) wybiera pewne obszary szeroko rozumianej edukacji i tworzy kategorie Jej zdaniem koniecznych zmian. Jedną z takich kategorii uczyniła „okołoreformatorską mitologię”, do której odniosła się również w konkluzji, wskazując, iż przyjęty kierunek działań najprawdopodobniej, a właściwie z pewnością, nie przysłuży się postulowanemu (również przez nią) wyobrażeniu współczesnej, demokratycznej i zarazem „globalnej” szkoły. Tekst jest napisany bardzo dobrym językiem, czytelnym i prowokującym do podejmowania polemiki przez czytającego.

Olga Czerniawska: *Oświata dorosłych jako druga szansa w świetle badań biograficznych*

Tekst podejmuje problematykę całozyciowego uczenia się w kontekście stwarzania szans osobom dorosłym na podnoszenie oraz zmianę swoich kwalifikacji zawodowych, jak również kompetencji szeroko rozumianych. Autorka prezentuje w nim historyczne odniesienie do instytucji oświatowych dla dorosłych. Dla uzasadnienia tez dotyczących potrzeby rozwijania edukacji dorosłych, prezentuje krótkie sylwetki osób, które podjęły naukę w późniejszym momencie swojego życia. Szczególny nacisk w swoich analizach kładzie na aspekt motywacji badanych osób do podjęcia nauki i ukończenia szkoły średniej lub wyższej. Tekst interesujący z punktu widzenia budowania oferty edukacyjnej dla dorosłych, jak również jako materiał inspirujący doradców zawodowych pracujących z osobami zagrożonymi wykluczeniem zawodowym, czy nawet społecznym (mam tu na uwadze przytoczone biografie).

Inetta Nowosad: *Źródła koncepcji autonomii szkoły w Europie. Autonomia szkoły w dorobku przedstawicieli pedagogiki reformy*

Tekst stanowi dobrze ustrukturalizowaną prezentację założeń nurtu pedagogiki reform oraz jej dorobku i znaczenia dla współczesnej szkoły. Odnosząc się do niemieckich przedstawicieli tego nurtu, Autorka skupiła się przede wszystkim na tych założeniach teoretyczno-praktycznych, których celem była zmiana tradycyjnej szkoły w stronę jej charakteru „wspólnotowego”. Dzięki treściom zawartym w artykule, czytelnik odnajdzie uwarunkowania niezbędne dla budowania autonomii placówki oświatowej. Część przytoczanych rozwiązań odnajdujemy w praktyce edukacyjnej, inne zaś powinny podlegać namysłowi osób zarządzających i współtworzących szkolną wspólnotę.

Stanisław Dylak, Anna Wiśniewska, Mateusz Leszkowicz: *Strategia kształcenia wyprzedzającego – nauczyciel architektem wiedzy ucznia*

Tekst wielowątkowy, jednak dobrze uporządkowany. Analiza rozpoczyna się od uzasadnienia tezy o „sile napędowej” młodych ludzi, którzy stają się przewodnikami zmian społecznych, a także edukacyjnych. Zmiana jest dla Autorów punktem wyjścia do dalszych rozważań o współczesnej roli nauczyciela, który przestaje być „przenoszącym wiedzę” i któremu trudno funkcjonować w coraz częściej postulowanej koncepcji konstruktywistycznej. Dla uwiarygodnienia stawianych tez Autorzy prezentują wyniki badań dotyczących zaangażowania w proces dydaktyczny

uczniów szkół ponadgimnazjalnych. Ich konstatacje są niepokojące – w dalszym ciągu nauczyciele nie dostrzegają potrzeby, a wręcz możliwości czynnego włączania uczniów w projektowanie procesu dydaktycznego i negocjowanie celów dydaktycznych oraz ścieżki dochodzenia do nich. W dalszej części artykułu zaprezentowane zostały założenia i wyniki badań dotyczących efektywności kształcenia wyprzedzającego.

Małgorzata Muszyńska: *Gdy metoda edukacyjna staje się metodologią badań jakościowych – w stronę własnego projektu*

Tekst interesujący poznawczo. Autorka dokonuje analizy teoretycznej relacji pomiędzy sztuką a procesem badań jakościowych. Prezentując metodę a/r/tografii jako metodologię badawczą stwierdza, że stwarza ona możliwości: badania interaktywnego, stawiania pytań, głębokiego badania przez wnikanie, ujawniania, weryfikowania, teoretyzowania. Stawia pytania o jej wykorzystanie w szerszym kontekście włączającym alegorię i ironię jako elementy wspomagające źródła danych do badań jakościowych w edukacji. Konkludując, zachęca czytelnika do dalszego poszukiwania jej autorskiej koncepcji metodologii, nazwanej przez nią paraart/alegoro/grafią i pośrednio zaprasza do własnej publikacji. Tekst zmusza do pogłębionej analizy zawartych w nim treści i do dyskusji z ustaleniami Autora.

Jarosław Bąbka: *Uczenie się we współpracy jako edukacja ku demokracji*

Artykuł zawiera prezentację koncepcji odnoszących się do problemu budowania relacji pomiędzy jednostką a grupą. W dalszych rozważaniach Autor prezentuje podejście do podjętego przez siebie problemu poprzez odniesienie między innymi do poglądów Johna Deweya, a także do teorii J.S. Brunera. W konkluzji ujęcia zagadnienia współpracy podejmowanej w grupie rówieśniczej z punktu widzenia psychologiczno-pedagogicznego odnosi się do holistycznego myślenia o właściwościach rozwojowych młodego człowieka, aby dojść do rozważań na temat ciągłości i zmiany w procesie uczenia się we współpracy.

Andrzej Murzyn: *Transformacja zamiast reformacji. Kena Robinsona krytyka systemu edukacji*

Bardzo ciekawa analiza poglądów Kena Robinsona. Czytelnik śledząc wywód autorski, sam motywowany jest do stawiania pytań o sens i cel współczesnej edukacji. Bazując na założeniach krytyki systemu przez Robinsona, możliwa jest refleksja nad kierunkiem zmian możliwych do wprowadzenia oddolnie w palcówkach oświatowych. Walorem tekstu jest przejrzysty wywód i naukowy, a zarazem przystępny język opisu.

Alicja Żywczok: *Pedagogika pomyślnej egzystencji jako reaktywowanie postawy afirmacji życia w kulturze europejskiej*

Bardzo ważny tekst, szczególnie jeśli uświadomimy sobie, jak zwiększa się liczba diagnoz dotyczących rozpoznania u dzieci i młodzieży zaburzeń depresyjnych. Słusznie zauważa Autorka, iż współczesny świat prowokuje do ponownego zdefiniowania, czym jest afirmowanie życia. Sama pisze, że „nie jest zwyczajną przyjemnością, ale doznaniem ‘wyższym’ (świadomym przeżyciem), dostępnym przede

wszystkim osobom o prawidłowej strukturze aksjologicznej, żyjącym godnie i w powszechnie rozumianej przyzwoitości". I właśnie to poszukiwanie widoczne jest w zaproponowanych przez nią rewizjach stereotypów dotyczących afirmacji, szczęścia, radości. Szczerze polecam ten tekst wszystkim, a szczególnie tym, którzy wychowują, tym, którzy są wychowywani oraz tym, którym bliskie jest pojęcie samowychowania.

Barbara Surma: *„Edukacja i pokój” w koncepcji pedagogicznej Marii Montessori w kontekście wychowania do demokracji*

Autorka podejmuje teoretyczne rozważania na temat relacji założeń wychowania dla pokoju Marii Montessori z aktualnymi przesłankami wychowania do demokracji. Skupiając się na podstawowych założeniach demokracji, takich jak otwartość, wolność, godność, szuka możliwości zastosowania idei wychowania dla pokoju Marii Montessori we współczesnej edukacji. Tekst koresponduje z poprzednim i wzbogaca możliwości implementowania wybranych założeń koncepcji Montessori w pracy dydaktyczno-wychowawczej nauczyciela.

Dawid Misiak: *Idea planu daltońskiego a prawo do indywidualizmu edukacyjnego dziecka*

W artykule podejmowana jest problematyka indywidualizacji procesu edukacyjnego dziecka. Autor rozpoczyna wywód od przedstawiania założeń planu daltońskiego, a następnie poprzez opis praw dziecka przechodzi do pedagogii korczakowskiej. Jest to poprawna analiza literatury podejmowanych zagadnień, jednak zabrakło tu odniesienia do relacji pomiędzy pojęciami zaakcentowanymi w tytule. Czytelnik do końca czeka na wyjaśnienia dotyczące punktów wspólnych, jednak w konkluzji natrafia tylko na stwierdzenie uogólniające, że „Wiek XX to wiek rozwoju indywidualistycznego podejścia pedagogicznego do dziecka. Wymienić chociażby można takie dzieła i osoby, jak: plan daltoński, nowa edukacja, Maria Grzegorzewska, Maria Montessori, Janusz Korczak i in.” Niezrozumiałe jest tu pojęcie dzieła, chyba zastosowane w kontekście planu daltońskiego. Jednak pomimo powyższych uwag tekst warto przeczytać.

Kinga Chmiel, Angelika Maj: *Podmiotowość dziecka w procesie nauczania, czyli porównanie myśli pedagogicznej Janusza Korczaka z filozofią International Baccalaureate Organization (IBO)*

Autorki podjęły w swoim artykule bardzo interesujące zagadnienia dotyczące zestawienia cech wspólnych i swoistych koncepcji Korczaka oraz koncepcji IBO. Szkoda, że nie wyjaśniły dokładniej założeń IBO oraz nie przybliżyły ich wyszczególnionej formy IB, której poświęciły najwięcej miejsca. Oczywiście, zaangażowany czytelnik znajdzie uzupełnienie brakujących treści w literaturze tematu, jednak dla przejrzystości wyводу można było wyjaśnić i scharakteryzować stosowane pojęcia. Pozostaje także otwarte pytanie odnośnie wykorzystania koncepcji IBO w polskim systemie oświaty, ponieważ większość odniesień do tego projektu sprowadza się do etapu kształcenia ponadgimnazjalnego. Interesujące byłoby wskazanie, gdzie i w jakim zakresie założenia IBO realizowane są w Polsce w odniesieniu do dzieci i młodszej młodzieży. Jednak samo zauważenie problemu oceniam jako wartościowe.

Anna Bystrzycka: *Janusz Korczak – rzeźbiarz duszy dziecięcej*

Poprawna analiza koncepcji korczakowskiej z odniesieniem do literatury. Może służyć jako materiał do pracy warsztatowej, której celem będzie poszukiwanie odpowiedzi na pytanie: kim jestem, a kim mógłbym być w procesie wychowania młodego człowieka

Alina Wróbel: *Działanie wychowawcze w dyskursie pedagogiki alternatywnej (na przykładzie nieautorytarnych koncepcji wychowania)*

Bardzo dobrze napisany tekst teoretyczny. Autorka w sposób przejrzysty podejmuje analizę nieautorytarnych koncepcji wychowania w odniesieniu do zaproponowanego przez siebie porządku: podmiot działający, kto działa; kto lub co jest przedmiotem działania; jakie cele stawiane są przed tym działaniem; jak działa jakie metody i środki stosowane są w tym działaniu; jakie są uwarunkowania/warunki tego działania; jakie są rezultaty tego działania?

Lidia Wollman: *Społeczne i emocjonalne aspekty uczenia się – zaniedbane obszary polskiej szkoły*

Autorka stawia pytania o rolę i zadania współczesnej szkoły. Już w tytule akcentuje zaniedbania w obszarze społecznym i rozumienia oraz analizowania emocji towarzyszących każdemu podmiotowi procesu dydaktycznego. Dzieliąc tekst na logicznie wyodrębnione podrozdziały, stara się udowodnić tezę dotyczącą tego, że „być może... współczesna szkoła, powinna być miejscem dyskusowania i konfrontowania poglądów, wiedzy, umiejętności i postaw, które wciąż się zmieniają i nigdy nie są do końca pewne”. Tekst refleksyjny i skłaniający czytelnika do poszukiwania nowych alternatywnych dla kultu „tylko wiedzy” obszarów działania pedagogicznego.

Marzenna Magda-Adamowicz: *Nauczyciel twórczy pedagogicznie w edukacji alternatywnej*

Wartością tekstu jest prezentacja wyników badań prowadzonych przez autorkę. Przybliża ona czytelnikowi charakterystykę nauczyciela twórczego, jednocześnie wskazując, iż przede wszystkim on będzie gwarantem alternatywnych poszukiwań w praktyce pedagogicznej. Tekst ten jest szczególnie ważny, biorąc pod uwagę coraz większe ujednolicanie procesu dydaktyczno-wychowawczego w polskich szkołach poprzez obligatoryjne przepisy, a ostatnio obligatoryjny podręcznik do nauki. Stąd, ważne jest uświadomienie nauczycielom ich roli w poszukiwaniu nowych koncepcji lub możliwości twórczego adaptowania znanych i uznanych koncepcji praktyczno-teoretycznych.

Bożena Tołwińska: *Kierowanie szkołą w ujęciu alternatywnym*

Artykuł podejmuje bardzo ważny problem kadr kierowniczych w polskim systemie oświatowym. Od wielu lat zadawane są pytania: kim jest i kim powinien być dyrektor placówki oświatowej. Oni sami również często znajdują się pomiędzy ja – nauczyciel a ja – „kierownik”, niezależnie od przyjętej przez siebie koncepcji kierowania placówką. Takie zawieszenie nie sprzyja budowaniu szkoły jako organizacji uczącej się i co za tym idzie – rozwijającej. Autorka słusznie wskazuje na bariery

zewnątrzne ograniczające dyrektora szkoły, ale również optymistycznie wskazuje, że istnieją możliwości dla obrania drogi alternatywnej, pozwalającej pozostać pedagogiem i „budowniczym” nowej jakości w „przedsiębiorstwie” jakim jest placówka oświatowa, z jej specyfiką funkcjonowania. I to przesłanie warto jest upowszechnienia w dyskusji środowiska oświatowego.

Jolanta Sajdera: *Edukacja przedszkolna jako sprawdzian dla zaangażowanego społeczeństwa*

Bardzo dobra analiza problemów edukacji przedszkolnej w odniesieniu do jej wybranych obszarów. Autorka skupiła się w nim na alternatywnych rozwiązaniach dotyczących edukacji i opieki nad małym dzieckiem. Wskazała również na obywatelskie zaangażowanie rodziców w spór z przedstawicielami rządu dotyczący wcześniejszego opuszczania edukacji przedszkolnej przez ich dzieci. Jednak, pomimo opisanych przez nią problemów tego etapu wczesnej edukacji, należy podkreślić to, co związane jest z jego upowszechnianiem. Coraz śmieiej środowisko pedagogów przedszkolnych upomina się o uznanie dla swych działań, czego doskonałym przykładem może być zakończona sukcesem inicjatywa łódzkich nauczycieli przedszkoli, dotycząca uznania przez Sejm 20 września dniem przedszkolaka, czego autorka nie odnotowała.

Dorota Danielik-Kowalska: *Progresywne inspiracje dla planów reform edukacyjnych w Polsce*

Poprawna analiza założeń koncepcji reform J. Deweya. Tekst teoretyczny jest próbą odniesienia teorii progresywnej do zmian w polskiej oświacie. Ważną tezę przedstawioną w artykule jest to, iż polskie reformy nie mają znamion przemyślanej koncepcji i stanowi to ich największy mankament. Zaproponowane rozważania mogą i powinny stać się punktem wyjścia dla osób zaangażowanych w konsultowanie kolejnych zmian polityki oświatowej.

Krzysztof Zajdel: *Podcast w nauczaniu wczesnoszkolnym*

Tekst w sposób wyraźny, ale nie do końca wyjaśniony przez autora, dzieli się na dwie właściwie odrębne części. W pierwszej dokonana została charakterystyka dziecka w młodszym wieku szkolnym, zaś w drugiej zaprezentowano materiał dydaktyczny, jakim może być *podcast* – czyli plik dźwiękowy lub obrazowo-dźwiękowy. I właściwie ta druga część wnosi nowe możliwości do projektowania działań dydaktycznych oraz wychowawczych w szkole, jednak prezentacja tych możliwości została przez autora potraktowana dość ogólnikowo.

Dorota Zawadzka: *Nauczyciel – interwent. Konieczność przygotowywania pedagogów szkolnych do reagowania w sytuacjach kryzysu*

Tekst o charakterze metodycznym. W pierwszej części autorka przedstawiła ujęcie teoretyczne problemu przemocy. W drugiej zaś umieściła studium przypadku dziewczynki, z którą (jak wynika z tekstu) prowadziła terapię jej zaburzeń funkcjonowania społecznego i rodzinnego. Tekst może być przydatny dla pedagogów praktyków jako wskazówka dla prowadzenia wstępnego rozpoznania zaburzeń funkcjonowania dziecka w szkole i w domu oraz projektowania działań wspierających.

Recenzowana przeze mnie publikacja jest bardzo dobrze przemyślanym zbiorem tekstów, które wzajemnie się uzupełniają lub rozszerzają omawianą problematykę. Zatem, już w tytule wskazana jest najważniejsza kwestia podjętych zagadnień, to jest próba dochodzenia do demokracji w edukacji poprzez poszukiwania alternatywnych metod, koncepcji oraz ponownego odnajdywania ich we wcześniej ujawnionych.

Mając na uwadze rosnące zainteresowanie w ostatnich latach pedagogów (szczególnie jako wyraz niezgody na „unifikację oświatową”) alternatywą rozwiązań teoretycznych i metodycznych, można przypuszczać, że niniejsza publikacja trafi na podatny grunt ich gotowości do podejmowania konkretnych działań zmierzających do postulowanej przez autorów zmiany polskiej szkoły. Stąd książka, która w sposób spójny wskazuje na możliwe i pożądane konsekwencje wyboru rozwiązań alternatywnych może być przydatna dla podjęcia odpowiedzialnych i adekwatnych, do własnych możliwości i potrzeb, decyzji zawodowych.

Walorem publikacji jest niewątpliwie zwrócenie uwagi środowiska oświatowego na problem kształcenia i wychowywanie we współczesnej szkole. Redaktor naukowy publikacji oraz zaproszeni do niej autorzy podkreślają przy tym potrzebę autentycznego, a nie tylko pozornego, zaangażowania się w poszukiwanie ścieżek dochodzenia do demokracji. Większość z nich podnosi konieczność zadbania o wysokie kwalifikacje merytoryczne i wysokie morale osób odpowiedzialnych za edukację. Wskazują oni, że jest to możliwe dzięki odpowiedzialnemu programowaniu indywidualnego rozwoju i ścieżek rozwoju swoich podopiecznych.

Polecana przeze mnie książka pozwala lepiej rozumieć istotę i potrzebę zmian w obszarze pedagogiki w kontekście jej związków z życiem społecznym. Aktualność podejmowanych w niej zagadnień oraz znaczenie dla poszukiwań pozytywnej zmiany oświatowej sprawią, w moim odczuciu, że praca ta spotka się z dużym zainteresowaniem wśród teoretyków, jak i praktyków.

Sumując ocenę poszczególnych części publikacji, muszę przyznać, że mamy do czynienia nie tylko z pozycją wartościową, ale również taką, która w kompleksowy, ustrukturyzowany sposób próbuje wskazać na odpowiedzialne poszukiwanie alternatyw dla „szarej” i często ułomnej rzeczywistości edukacyjnej. Wartością książki jest uwypuklenie pozytywnego myślenia o jakości polskiej szkoły jako możliwego kierunku jej zmiany. Jestem przekonana, iż publikacja pod redakcją naukową Renaty Nowakowskiej-Siuty może stanowić istotny element dalszych rozważań odnośnie jakości polskiego systemu oświaty oraz przygotowania nowych kadr pedagogicznych gotowych do poszukiwania i rozumienia potrzeby „wyboru” w jakże zróżnicowanym i dalej różnicującym się społeczeństwie.